

Jekhethanipe e r(r)omnjango – Jučer, danas, sutra

Selma Pezerović |
11. prosinca 2020.

Foto: romediafoundation.files.wordpress.com

Iako proces suvremene mobilizacije Roma možemo pratiti i do 19. stoljeća, tek se u vremenima nakon rušenja nacističkog režima pojavljuje **suvremeni pokret za njihova građanska prava**, potaknut procesima koji su uvelike oblikovali političku kartu modernog svijeta i ubrzali dekolonijalizaciju. Ipak, povijest romskog političkog pokreta oduvijek se tradicionalno pripovijedala iz muške perspektive, nerijetko zapostavljajući postignuća i ulogu žena. U toj borbi za emancipaciju, Romkinje su iznalazile načine za otvaranje pitanja vezanih uz tradicionalne vrijednosti i položaj u vlastitoj zajednici.

Kroz povijest, različiti politički režimi bavili su se temama objektivizacije i dehumanizacije tijela Romkinja. Tome su svakako doprinijeli i **seksizam**, **rasizam** i **klasna diskriminacija** kao i drugi možda manje izraženi, ali neizbježno povezani faktori. Iako je u periodu prije, tijekom i netom nakon Drugog svjetskog rata, malo Romkinja imalo priliku postati vidljive na polju kojim dominiraju muškarci postoje primjeri u kojima se ocrtavaju jasne granice ženskog aktivizma i udruživanja koji su postali izraženiji i otvoreniji nakon sloma komunizma. Za potrebe ovog teksta pokušat ću prvenstveno, ali ne i isključivo (obzirom na političko-povijesne okolnosti), istaknuti nekoliko imena i inicijativa s područja Srednjoistočne Europe.

Naseljavanje Roma na hrvatskim područjima zabilježeno je prije više od šest stoljeća te su tijekom tog razdoblja državne i lokalne vlasti nastojale različitim odredbama regulirati njihov položaj u društvu. Vrhunac tog procesa, obilježenog politikom sustavne i represivne asimilacije, zabilježen je za vrijeme Drugog svjetskog rata na području Nezavisne Države Hrvatske. Predratna romska zajednica u Hrvatskoj gotovo da je bila uništena genocidnom ustaškom politikom te je demografske posljedice iz tog rata romska zajednica nadoknadila tek šezdesetak godina kasnije. Sudjelovanje Roma u antifašističkom (partizanskom) pokretu u Hrvatskoj svakako je jedno od slabo istraženih područja povijesti Roma za vrijeme Drugog svjetskog rata. Osim nekolicine Roma koji su izbjegli deportaciju u jasenovački logor u ljeto 1942. godine te onih koji su uspjeli pobjeći iz jasenovačkog logora, Romkinja Danica Nikolić uspjela je izbjeći deportaciju za razliku od svojih sunarodnjaka iz sela Negoslavaca (područje Vukovara), nakon čega se pridružila partizanskom pokretu. **Danijel Vojak**, viši znanstveni suradnik na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar, istaknuo je nedostatak personalizirane povijesti Roma jer su mediji tog razdoblja izvještavali o Romima u množini, bez isticanja osobnih priča istih. Kada je riječ o Antifašističkom frontu žena Jugoslavije postoje vrlo oskudne ili nikakve informacije o uključenosti Romkinja u isti što svakako predstavlja izazov za daljnje istraživanje o njihovom pozicioniranju kada je riječ o izuzetnim naporima oko emancipacije svih društvenih subjekata.

U europskom kontekstu, Romkinja **Alfreda Noncia Markowska** iz Poljske preživjela je samudaripen (u prijevodu *masovno ubijanje/potpuno uništenje*, pojam koji Romi koriste da bi opisali genocid počinjen nad njihovim narodom za vrijeme Drugog svjetskog rata), a poznata je po tome što je spasila pedesetak židovske i romske djece od smrti. Godine 2006. godine dodijeljeno joj je poljsko odlikovanje *Polonia Restituta* za taj herojski i humanitarni čin. Kada je riječ o književnosti neizbježna su imena poljsko-romske pjesnikinje **Bronislave Warmiak Wajs**, poznate i pod imenom Papusza, čiji se stihovi smatraju među najmoćnije proizašle iz strahota samudaripena, kao i spisateljice i kazališne autorice **Ilone Lackove**, prve Romkinje koja je završila fakultet u Čehoslovačkoj Republici. Preživjevši samudaripen, čitav život provela je pokušavajući dokinuti segregaciju Roma te istinski širiti solidarne prakse.

U Mađarskoj je 1957. godine osnovana *Kulturna federacija mađarskih Cigana* (Magyar Cigányok Művelődési Szövetsége) čije je osnivanje inicirala **Mária László**, koja je unatoč svojem kratkom obnašanju dužnosti glavne tajnice inspirirala mnoge Romkinje u njihovoj borbi. Federacija je, osim očuvanja kulturnih vrijednosti, za cilj imala poticanje pitanja oko stvaranja radnih mjesta i razvoja školstva te poboljšanje općih životnih uvjeta. Uz to, imala je značajnu ulogu u pružanju podrške malim romskim kovačkim zadrugama osnovanima četrdesetih godina prošlog stoljeća. Svi su ti ciljevi bili usmjereni u pravcu uspostavljanja statusa etničke manjine – nečemu čemu su se političke vlasti snažno protivile.

Nadalje, 1979. godine u Mađarskoj je prikazana prva nacionalna izložba samoukih romskih umjetnika koju je organizirala **Ágnes Daróczi**. Godinu dana ranije sa suprugom je osnovala glazbenu skupinu *Kalyi jag*, jednu od prvih glazbenih formacija s romskim repertoarom koja se probila na međunarodnu scenu, a istaknula se i na mađarskoj nacionalnoj televiziji 1972. godine u talent emisiji *Ki mit tud?* kada je na romskom i mađarskom jeziku izrecitirala pjesmu romskog pjesnika Károlyja Barija. Imala je 17 godina.

Suprostavljajući se uspostavljenom socijalnom i ekonomskom statusu, početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, romska elita formirana u istočnoj i zapadnoj Europi zajedničkim je snagama odlučila djelovati unutar političke sfere. Promjena načina pristupanja pitanju vlastitog identiteta označila je početak njihovog političkog pokretanja što je rezultiralo **Prvim svjetskim kongresom Roma** održanim 1971. godine u Londonu. Kongresu su prisustovali predstavnici i sudionici iz mnogih zemalja, među kojima i iz Čehoslovačke i Jugoslavije, čija je delegacija imala aktivnu ulogu.

Daróczi je bila jedna od rijetkih Romkinja koja je prisustovala Trećem svjetskom kongresu Roma održanom u Göttingenu 1981. godine. Tada je nekoliko stotina delegata iz dvadesetak zemalja zahtjevalo da se Helsinški završni akt, usvojen nekoliko godina ranije, primijeni i na Rome. Na Sedmom svjetskom kongresu Roma održanom u Zagrebu 2008. godine **Esma Redžepova** izvela je romsku himnu.

Kraj 1980-ih i početak 1990-ih označio je početak vala političkih reformi u komunističkim i socijalističkim zemljama Istočne i Srednje Europe. Ratni

sukobi i nasilje pratili su raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije među kojima se kao ratno oružje često koristilo silovanje. Romkinja **Shehrije Balaj** s Kosova bila je prva žena koja je svjedočila o vlastitom iskustvu traume ratnog silovanja.

Paralelno s navedenim događanjima, **Ilona Zambo** osniva *Udrugu ciganskih majki* 1991. godine u Mađarskoj ponukana iskustvima drugih majki Romkinja u plesnoj školi koju je pohađao njezin sin. U jednom intervjuu navodi:

Razgovarajući s tim ženama, pomislila sam: 'Zašto se ne bismo okupile i osnovale udruženje Romkinja?' Bela Osztojkan, koji je tada bio romski vođa, nazvao me prvom ciganskom feministkinjom koja se zalagala za prava Romkinja. Nije to smatrao komplimentom.

Slom komunističkih režima Romima je pružio mogućnost aktivnijeg sudjelovanja u nevladinom sektoru kao i u nacionalnoj politici. Na ovaj način, romske predstavnice u mnogim europskim zemljama, među kojima su i Češka Republika, Slovačka i Mađarska, ušle su u parlament i razne državne institucije. U Čehoslovačkoj **Klara Samkova**, proromska aktivistica, supruga Ivana Veselyja, javno se povezivala sa *Romskom građanskom inicijaticom* (RCI), **Anna Koptova** 1990. je izabrana za predstavnicu stranke *Narod protiv nasilja* (VPN), a 1998. **Monika Horakova** se pridružila novoformiranoj *Uniji slobode*, s kojom se nekoliko mjeseci kasnije kandidirala za Češki zastupnički dom i pobijedila. Sjedila je u Zastupničkom domu kao najmlađa članica i kao jedina predstavnica romske manjine. Slovačka romska aktivistica **Klára Orgovánová** bila je savjetnica slovačke vlade u razdoblju od 1991. do 1993, a desetak godina kasnije, 2001. godine, postaje opunomoćenica za romska pitanja. U Mađarskoj su od 1990. do 1994. tri osobe romske nacionalnosti postale članovi mađarskog Parlamenta, a među njima i jedna žena – **Antonia Haga**, s liste liberalne stranke *Alijanske slobodnih demokrata* (SzDSz). Uz to, **Éva Hegyesiné Orsós** je od 1995. do 1998. obnašala dužnost predstojnice Ureda za nacionalne i etničke manjine, a **Judit Berki** imenovana je zamjenicom državne tajnice za integraciju Roma u mađarskoj Vladi (2002. i 2004.).

Nakon okupljanja na **Međunarodnoj konferenciji Romkinja** koju je organizirao Institut Otvoreno društvo zajedno sa Programom participacije

Roma u Budimpešti 1998. godine zaredale su se nacionalne i međunarodne zajedničke inicijative. **Romska ženska inicijativa** (RWI), pod vodstvom **Nicolete Biću, Azbije Memedove i Enise Eminove**, djelovala je od 1999. do 2006. uz podršku feministice i osnivačice Ženskog programa Instituta Otvoreno društvo **Debra Schultz**.

Kada se na događaju o romskim ženama u Europskom parlamentu u lipnju 2005. Nicoleta Biću proglasila romskom feministicom, jedan šokirani zastupnik u parlamentu upitao je: 'Ne čini li vam to život teškim?' Nicoleta se nasmijala i rekla da čini. Sljedeći projekti RWI-a, temeljeni na feminističkoj praksi, učinili su život romskih aktivistica i teškim i uzbudljivim, piše Debra Schultz.

Inicijativa koja je pitanjima Romkinja donijela političku vidljivost i omogućila razvijanje rodno utemeljenog diskursa unutar samog romskog pokreta je **Međunarodna romska ženska mreža** (IRWN) koju su 2003. godine, uz pomoć Vijeća Europe, pokrenule romske aktivistice iz osamnaest europskih zemalja s vodstvom nešto starijim od onoga koje je predvodilo spomenutu RWI. Glavni fokus bio je na izazovima s kojima se Romkinje susreću prilikom pristupa zdravstvenom sustavu, poput diskriminacije, siromaštva i loših životnih uvjeta. Na konferenciji koju je u rujnu 2003. organiziralo Vijeće Europe, na kojem je predstavljeno i istraživanje o pristupu zdravstvenoj zaštiti Romkinja, predsjednica IRWN-a Soraya Post iznijela je slučaj vlastite majke koja je bila prisiljena na abortus u visokom stupnju trudnoće te na sterilizaciju.

2004. godine su na izborima za Europski parlament dvije Romkinje iz Mađarske izabrane kao zastupnice – **Lívia Járóka**, iz desničarske populističke stranke FIDESZ, te **Viktória Mohácsi**, iz Alijanse slobodnih demokrata, zamijenivši stranačkog kolegu Gábora Demszkyja. Mohácsi je ujedno bila i dijelom saziva Zajedničkog parlamentarnog odbora EU-a i Republike Hrvatske.

Uslijedio je **Forum Romkinja** 2003. godine te **Prva međunarodna konferencija Romkinja** 2007. godine na kojoj je raspravljano o njihovim pravima, borbi protiv trgovine ljudi, poštivanju reproduktivnih prava i pristupu Romkinja javnoj zdravstvenoj zaštiti. Jedan od rezultata konferencije bila je **Deklaracija romske ženske mreže** na međunarodnoj razini na kojoj su izrazile zabrinutost zbog diskriminacije i isključenosti romskih zajednica i pozvale

vlade da usvoje odgovarajuće politike i mjere za učinkovito rješavanje višestruke diskriminacije s kojom se suočavaju Romkinje. Godinu dana ranije Europski parlament donio je prvu, te ujedno i povijesnu, *Rezoluciju o položaju Romkinja u državama članicama Europske unije* koristeći istraživanje koje su provele romske aktivistice.

U jesen ove godine **Zuzana Kumanova** imenovana je državnom tajnicom u Ministarstvu kulture Republike Slovačke, iz stranke *Za narod* (Za ľudí), koja je svoj akademski rad posvetila kulturi i povijesti Roma kao i aktivnostima za poboljšanje položaja Romkinja. U zadnjih desetak godina svjedočimo i povećanom broju žena koje zauzimaju važna mjesta u nadnacionalnim političkim i rukovodećim pozicijama kao što je primjer **Rite Izsák-Ndiaye** iz Mađarske koja je 2011. godine imenovana neovisnom stručnjakinjom za manjinska pitanja od strane Vijeća UN-a za ljudska prava. Podržala ju je ista stranka kao Líviu Járóku.

Svakako valja spomenuti i *Europski romski institut za umjetnost i kulturu* koji je osnovan 2017. godine kao transnacionalna organizacija na europskoj razini koja koristi umjetnost, kulturu, povijest i medije kao alate u svrhu smanjenja negativnih predrasuda većinskog stanovništva prema Romima, ali i u svrhu spoznaje i jačanja vlastitog identiteta. ERIAC u svojoj osnovi vode dvije žene – **Tímea Junghaus**, povjesničarka umjetnosti i kustosica suvremene umjetnosti, rodom iz Mađarske te antropologinja i romska aktivistica **Anna Mirga – Kruszelnicka** rodom iz Poljske.

Hedina Tahirović-Sijerčić, književnica, prevoditeljica i profesorica u čijem su fokusu djelovanja romski jezik, kultura i tradicija, prva je diplomirana novinarka Romkinja u bivšoj Jugoslaviji te začetnica i jedna od prvih predavačica kolegija *Romski jezik i Književnost i kultura Roma* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Žene ulaze u pokret za prava Roma s lokalne razine, radeći u nevladinim organizacijama koje su se počele nizati nakon sloma komunizma. **Ramiza Memedi** od 1998. godine vodi udruhu žena Romkinja Hrvatske *Bolja budućnost*, **Suzana Krčmar** na čelu je Saveza Roma u Republici Hrvatskoj “KALI SARA” od 2015. godine, a Romkinje se udružuju i u manjim mjestima kao što je primjer udruge *Sara* u Osječko-baranjskoj županiji koju je osnovala **Pamela Palko** 2017. godine.

U Hrvatskoj je dugi niz godina kroz različite inicijative i strategije cilj podići razinu uključenosti romske nacionalne manjine, s posebnim naglaskom na uključivanje žena, u javni i politički život lokalne zajednice.

Nura Ismailovski dugogodišnja je aktivistica na području ljudskih prava i nacionalnih manjina. Bila je zastupnica u Skupštini Grada Zagreba u sazivu od 2009. do 2013. godine, članica Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Hrvatskog sabora iz reda predstavnika udruga za zaštitu ljudskih prava od 2012. do 2015. te članica Gradske koordinacije za ljudska prava od 2013. do 2017. godine.

Mišljenja sam da je trenutno stanje ženskog romskog udruživanja u Hrvatskoj nažalost vrlo loše. Postoji nekoliko udruga koje vode žene i koje odrađuju svoje programe, no dok ne shvatimo da 'samo udruživanjem' i zajedničkim radom kvalitetnih, aktivnih i educiranih Romkinja možemo stvoriti temelje za bolju budućnost naše djece i poboljšati trenutni položaj Romkinja u Republici Hrvatskoj i dalje nećemo postizati puno.

Politička participacija predstavnika romske nacionalne manjine na lokalnom i županijskom nivou u Hrvatskoj odvija se kroz vijeća i predstavnike romske nacionalne manjine gdje se u zadnjih nekoliko godina primijeti znatan porast broja Romkinja, osobito mlađe generacije, u njihovim sazivima. Također, u posljednja dva desetljeća Romkinje Srednjoistočne Europe oblikovale su i preobrazile dnevni red romskog pokreta otvarajući teme i oblikujući izradu i donošenje politika, no kako ističu autorice **Jelena Jovanović**, **Angéla Kóczé** i **Lídia Balogh** u svom zajedničkom radu iskustva Romkinja su raznolika i ne postoji ideološka podloga koja oblikuje njihov politički diskurs. Romkinje se nisu okupljale isključivo oko kategorije roda i borile protiv rodne nejednakosti nego su im i dalje najveći izazovi bili i ostali siromaštvo i antiromizam koji im u najvećoj mjeri onemogućuju pristup obrazovanju, zapošljavanju, sustavu socijalne zaštite i zdravstvu. U tom smislu, zaključuju autorice, teza *osobno je političko*, kada je riječ o Romkinjama, naglašava odnos između osobnih iskustava Romkinja i struktura koje oblikuju ta iskustva dopuštajući održavanje sustava nejednakosti koji, u konačnici, utječe na njihov svakodnevni život.

Objavu ovog teksta podržala je Agencija za elektroničke medije, u sklopu potpore za novinarske radove.

